

VEDRANA GLAVAŠ

PROMETNO I STRATEŠKO ZNAČENJE PRIJEVOJA VRATNIK U ANTICI

Vedrana Glavaš
Odjel za arheologiju
Sveučilište u Zadru
Obala kralja Petra Krešimira IV., 2
HR 23000 Zadar
vedrana.glavas@gmail.com

UDK: 902/904(497.5 Velebit)"652"
656:902/904](497.5 Velebit)"652"
Izvorni znanstveni članak
Ur.: 2010-10-20

U radu autorica razmatra značenje prijevoja Vratnik od prapovijesnih vremena te njegovu ulogu i važnost za Senju i širi prostor u antici. Strateški položaj gradine Kuk u Senju, na ulazu u Senjsku dragu, omogućio je akumuliranje moći i bogatstva zbog čega je, tada još naselje gradinskog tipa, postalo glavno trgovačko uporište šire okolice. Prohod kroz Senjsku dragu preko Vratnika najkraći je i najlakši put kojim se moglo proći od mora u unutrašnjost Like. Osim glavne komunikacije koja je prolazila kroz Dragu, pregledom terena ustanovljena je još jedna pješačka staza koja je vodila od gradine Kuk preko Višala na Vratnik. Nalazi amfora dokazuju njezino korištenje i u antičkom vremenu. Osim toga, autorica pretpostavlja postojanje sporedne komunikacije koja je preko Klarićevca spajala Senju s tadašnjom glavnom prometnicom *Tarsatica-Senia-Arupium*.

Ključne riječi: Senia, prijevoj Vratnik, komunikacije, antika

Velebit je površinom najveća planinska struktura na području Hrvatske, koja svojom dužinom od 165 km dominira područjem od Gorskog kotara na sjeverozapadu do sjeverne Dalmacije na jugoistoku. Taj gorski masiv postavio se i kao prirodna barijera između Like i Primorja, odijelivši pritom i mediteransku od kontinentalne klime. Tijekom povijesti, te prirodne suprotnosti Velebit ipak ne će definirati kao granicu etnija. U tom kontekstu u 1. st. Velebit je spomenuo i Strabon pod imenom *Albium*, opisujući pritom obalni pojas

Velebita i njegovo zaleđe.¹ Na prvi pogled neprohodna planina bila je mjesto susreta primorskih i kontinentalnih zajednica. Stanovnici primorskih padina Velebita iskorištavali su njegovo drvo, a u sušnim, ljetnim mjesecima stoku su tjerali na viša pasišta u planinu u potrazi za kvalitetnijom travom. Pisanu potvrdu o prisutnosti primorskih stada na Velebitu, danas nalazimo na terminacijskom natpisu iz Begovače (*CIL*, III 15053) na kojem je zabilježeno da je primorskim Ortoplinima dopušteno korištenje izvora vode koja se nalazila na teritoriju kontinentalnih Parentina.² Takav oblik transhumantnog stočarstva na Velebitu je opstao i nije se mijenjao stoljećima, sve do jačeg razvitka turizma prije pedesetak godina koji je, uz postupnu depopulaciju Podgorja, uzrokovao i promjenu načina života tamošnjeg stanovništva. Za prijelaz preko planine korišteni su prirodni prijevoji na mjestima gdje je visina planine najniža i prohod najlakši. Tisućljećima se tim stazama prohodilo i trgovalo, te su one bile putovi razmjena materijalnih i kulturnih dobara. Svakako jedan od najprometnijih prolaza, koji je i danas zadržao istu funkciju prijevoj je Vratnik s nadmorskom visinom od 698 m.³ Iako se Vratnik najčešće spominje kao najkraći i najlakši prijelaz preko Velebita, geografski Velebit ipak počinje tek od prijevoja Oltari, dok Vratnik pripada Senjskom bilu. No, unatoč tomu značenje ovog prijevoja je veliko za čitav širi prostor, pa tako i za prostor velebitskog i podvelebitskog stanovništva.

Današnji grad Senj tisuće godina svog postojanja zahvaljuje upravo prijevoju Vratnik. Stalan dotok pitke vode kroz korito danas presušenog senjskog Potoka, pogodan zaljev za lučko pristanište koji se mnogo dublje usijecao u kopno nego danas, te neposredna blizina prijevoja uvjetovali su smještaj naselja na brdu Kuk u željezno doba, ili ranije (Sl. 1). Iako se gradinsko naselje smjestilo u središtu neplodnog, krškog kraja, s izrazito oštrom klimom u zimskim mjesecima te sušom ljeti, njegov topografski položaj koji dominira nad ulazom u Senjsku dragu jasno ukazuje na značenje prijevoja. Vrlo rano je gradina Kuk morala zauzeti važno mjesto na komunikaciji koja povezuje more i unutrašnjost kojom su prolazili trgovački putovi. Upravo takav strateški položaj omogućio je akumuliranje moći i bogatstva zbog čega je, tada još gradinsko naselje Kuk, postalo glavno trgovačko uporište šire okolice. Prohod kroz Senjsku dragu preko Vratnika najkraći je i najlakši put kojim se moglo proći od mora u unutrašnjost Like. Odvijanje kolskog prometa u predrimskom vremenu za sad nije moguće dokazati. No, postojanje trgovačkih karavana ne bi trebalo biti upitno. Nadmorska visina Vratnika od 698 m uz kraća stajanja može se "svladati" u tri

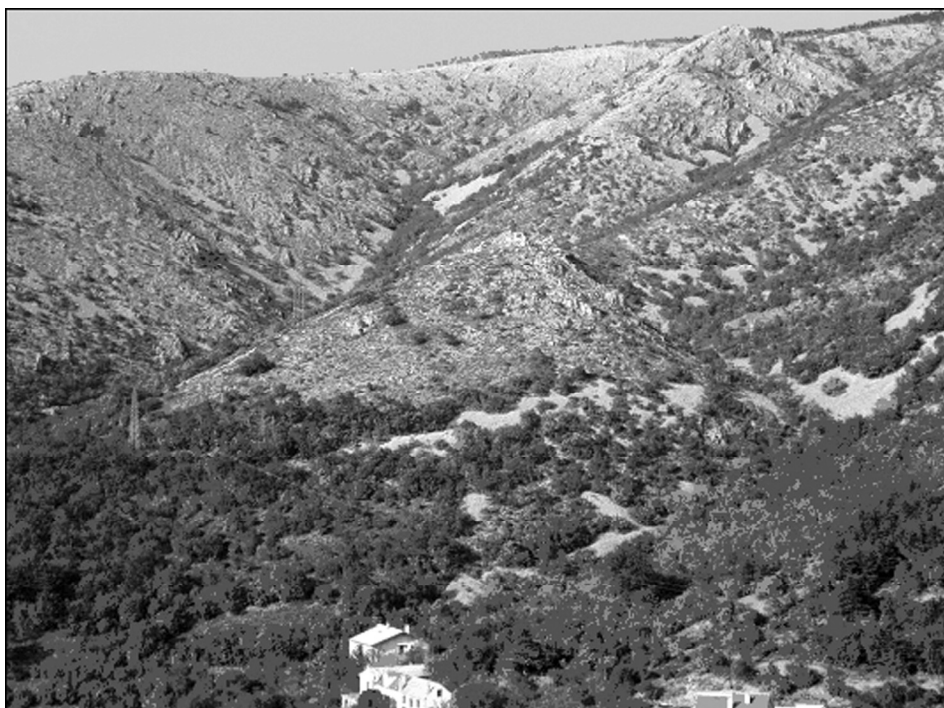
¹ M. MATIJEVIĆ-SOKOL, 1994, 27.

² B. ILAKOVAC, 1978, 373-376.

³ A. RUKAVINA, 1970, 99. Prosječna visina prijelaza na Velebitu je 1181 m.

sata hoda.⁴ Senjska draga je šumovita i obiluje vodom što je olakšavalo uspon i u ljetnim mjesecima. Značenje spomenute komunikacije posebno će porasti u antici kada je Senija postala glavna opskrbrna luka za Liku i Panoniju. Ista trasa korištena je i u srednjem vijeku, a važnost ovog prometnog pravca kroz Senjsku dragu i Vratnik očituje se i u gradnji kasnije Jozefine u 18. st., na koju će u moderno vrijeme nalegnuti i asfalt današnje suvremene ceste.

Pregledom terena ustanovljena je još jednu staza koja vodi od gradine Kuk padinom brda iznad Višala lakim usponom prema Vratniku. Da je put korišten i u antičko doba, dokazuju ulomci amfora koji su uočeni pregledom staze. Njezina širina i konfiguracija terena nisu omogućavale kolski promet. No, da je riječ o brzom i lakom usponu, dokazuje i činjenica da se on koristi i danas (Sl. 2, 3).⁵

Sl. 1. Pogled na gradinu Kuk s jugozapada.

⁴ Ž. Poljak u "Planinarsko-turističkom vodiču" po Velebitu navodi da se od Senja do Vratnika može stići za 2 h 30' hoda.

⁵ Zahvaljujem prof. dr. sc. M. Glavičiću koji mi je ukazao na postojanje ove staze.

Sl. 2. Pogled s Kuka na pješačku stazu koja vodi od gradine na Vratnik.

Gradina Mali Goljak na istočnoj strani Vratničkog polja nalazila se na kraju spomenute prapovijesne komunikacije koja je kroz Senjsku dragu vodila do prijevoja Vratnik. Odnosno, Mali Goljak se nalazio na križanju komunikacija koje se računaju s jedne strane prema Monetiju (Brinje), a s druge prema Avendu (Kompolje) i Arupiju (Prozor). Iako značenje ovog lokaliteta još nije potvrđeno nekim ozbiljnijim arheološkim istraživanjima, njegovu važnost dokazuje i kontinuitet naseljavanja u antici kada postaje važno križanje na kasnijim rimskim prometnicama.⁶

Najraniji trgovački prekomorski kontakti potvrđeni su ostacima apulske keramike na gradini Kuk.⁷ No, pojavom antike na ovim prostorima važnost Vratnika postaje još naglašenija. Tada ovaj prijevoj postaje jedan od glavnih putova kojim rimski utjecaj prodire u Liku. Iako o pravoj romanizaciji možemo

⁶ A. GLAVIČIĆ, 1969-70, 45-46.

⁷ M. GLAVIČIĆ, 1994, 45.

govoriti tek nakon izgradnje prometnica, njezini impulsi stižu mnogo ranije trgovačkim kontaktima koji se intenziviraju sve do Oktavijanovih osvajanja. U tom kontekstu možemo promatrati i nalaze kartaškog, numidskog, grčkog i rimskog republikanskog novca datiranog u 3. do 1. st. pr. Kr. kojim se trgovalo u predrimskoj Seniji.⁸ Naizgled zabačeni prostor Japoda također je intenzivno sudjelovao u trgovačkim kontaktima zbog svog izuzetnog strateškog položaja na razmeđu Jadrana i panonske unutrašnjosti, te Podunavlja. Ostave sjevernoafričkog, rimskog republikanskog i grčkog novca iz Like,⁹ svjedok su trgovačkih kontakata japodskog prostora s razvijenijim zemljama tadašnjeg starog svijeta. Spomenute ostave se u istraživača datiraju u razdoblje 3., 2. i 1. st. pr. Kr. koje je u Japodiji obilježeno rimskim vojnim akcijama koje će na koncu rezultirati potpunim uključenjem ovih krajeva u sklop rimskog carstva.

Osnutak kolonije Akvileje 181. g. pr. Kr. bio je od presudne važnosti za daljnje događaje koji će se odigrati na našim prostorima. Ovaj potez rimskoj vlasti je s jedne strane osigurao snažno uporište iz kojega se može kontrolirati protok robe i stvaranje novog tržišta za rastuće potrebe rimske trgovačke ekspanzije. S druge strane, osnutak Akvileje Rimu će osigurati stvaranje strateške pozicije za smirivanje susjednih "barbarskih" naroda, a potom i daljnje infiltriranje u jadranski i panonski prostor.

Tit Livije je 171. g. pr. Kr. zabilježio pohod nezadovoljnog konzula Kasija Longina, komu je povjereno čuvanje sjeverne Italije u Akvileji, na Makedoniju. Pritom je prošao kroz zemlje Karna, Histra i Japoda. Međutim, iako je u tim zemljama naišao na dobrodošlicu, Livije navodi da ih je sljedeće godine, na povratku iz Makedonije opljačkao, te je Senat bio prinuđen platiti odštetu.¹⁰ Pola stoljeća kasnije, godine 129. u kontekstu pohoda na Liburne, zabilježen je i pohod Gaja Sempronija Tuditana na Japode. Iako se o njemu ne zna mnogo, sigurno je da je nakon ovog pohoda liburnska obla pacificirana, a Japodi "s ovu stranu Alpa" umireni, te da je uspostavljen rimski nadzor nad cijelim Jadranom. Tuditanu je iste godine odobren trijumf: *C. Sempronius C. F. C. N. Tuditan/us/ a.DCXXIV cos. De Iapvdibvs K/alendis/ Oct/obris/*, A. Degrassi, *Inscr. It.*, XIII, I, 82 = *CIL* I, p. 48.¹¹ Povijesna vrela ne navode točan smjer kretanja ovih vojni. Budući da je Kasije Longin boravio u Akvileji,

⁸ Z. DUKAT-A, GLAVIČIĆ, 1975, 170-171.

⁹ I. MIRNIK, 1983, 149-174. Ostave potječu iz Obrovca, Zvonigrada, Mazina, Štikade, Gračaca, Široke Kule, Donjeg Unca, Bosanskog Petrovca, Bosanske Krupe, Vrankamena i Izačića.

¹⁰ M. GLAVIČIĆ, 1994, 46; B. OLUJIĆ, 2007, 73-75.

¹¹ S. ČAČE, 1991, 58-67; M. GLAVIČIĆ, 1994, 46; B. OLUJIĆ, 2007, 78; M. ZANINOVIĆ, 2008, 144.

mogao se kretati pravcem Akvileja-Tarsatika-Senija, pa otud preko Vratnika na teritorij Japoda.¹² Tit Livije spominje njegov prolaz kroz zemlje Karna, Histra i Japoda, ali ne i Liburna. O problemu japodske prisutnosti na Jadranu dosta se raspravljalo.¹³ Ukoliko su Japodi doista u tom trenutku gospodarili primorjem od rijeke Arsije do Lopsike, to bi mogao biti razlog zašto Tit Livije Liburne nije niti spomenuo. S druge strane, ne treba u startu odbaciti mogućnost da je i ovaj pothvat ostvaren preko luke *Senia*. Pitanje prolaza vojne Kasija Longina ostaje još uvijek otvoreno. Međutim, Tuditanova vojna 50 godina kasnije mogla je biti ostvarena preko Senije.¹⁴ Pritom se čini sasvim ispravnim mišljenje da se dio Tuditanove vojske kretao kopnom pod vodstvom D. Junija Bruta ili Tiberija Panduse,¹⁵ od Tarsatike do Senije i zatim kroz "ovostranu", prekovelebitsku Japodiju do Liburnije.¹⁶ Vojska se, dakle, mogla kretati pravcem Tarsatika-Senija-Vratnik. Spomenuta stara prapovijesna komunikacija, čiji će pravac Rimljani najvjerojatnije kasnije iskoristiti za gradnju prometnice, prolazila je teritorijem Senije. Iako trasa nije ubicirana na terenu, možemo pretpostaviti da je od Vinodola išla preko Vrataruše, Klarićevca, Francikovca, a potom preko Veljuna ili podno Orlovog gnijezda izbijala na Mali Goljak na Vratniku. Gradina Vrataruša se nalazila na spomenutoj komunikaciji, te je na taj način nadzirala pomorski i kopneni promet, dok je gradina Kuk s njom bila vezana spomenutom pješačkom stazom. Treba naglasiti da je ovo samo pretpostavka moguće trase koju će još trebati pronaći i potvrditi na terenu. Dakle, dio vojske mogao je proći ovim putem, dok je drugi dio mogao biti prebačen i preko luke Senije, što bi bio mnogo jednostavniji i manje opasan put. Deset godina kasnije 119. pr. Kr. kroz japodski teritorij proći će Metel u pohodu na Segestane.¹⁷ Nema sumnje da su tada korišteni isti, već poznati putovi kao i u prethodnim vojnama.

Ostave rimskog novca pronađene na teritoriju Japoda pojedini istraživači povezivali su s pohodima Tuditana i Metela.¹⁸ Vremenski one doista i odgovaraju vremenu 3. do 1. st., kada trgovački kontakti postaju sve intenzivniji. Istom vremenu pripadaju i sporadični novci otkriveni u Senju. Iako

¹² M. GLAVIČIĆ, 1994, 46.

¹³ S. ČAČE, 1987/88, 63-91; M. KOZLIČIĆ, 1982, 15-31; B. OLUJIĆ, 2007, 112-114.

¹⁴ M. ZANINOVIĆ, 2008, 141-148.

¹⁵ Prema Liviju, Tuditanu je u pomoć priskočio Decim Junije Brut, dok Apijan tvrdi da mu je pomogao Tiberije Panduza.

¹⁶ M. GLAVIČIĆ, 1994, 46

¹⁷ J. J. WILKES, 1969, 33-34.

¹⁸ M. ZANINOVIĆ, 1986, 61.

ovi krajevi još uvijek nisu uključeni u sustav rimske republike, činjenica je da su uključeni u interesnu sferu rimske trgovine, te da je novac prisutan. Trgovinu s Mediteranom potvrđuju nalazi sjevernoafričkog novca u ličkim ostavama. Mišljenje da je ova vrsta novca korištena uglavnom kao sirovina za taljenje, a ne kao platežno sredstvo, u novije vrijeme je odbačeno. Sve učestaliji nalazi pojedinačnih primjeraka novca Numidije, Kartage i Egipta dokazuje njegov opticaj u trgovini.¹⁹ No, vjerojatno je samo društvena elita bila u mogućnosti raspolagati novcem i priuštiti si stranu robu. S druge strane, treba imati na umu da se trampa, kao oblik trgovine, dugo zadržala kod običnog puka, a pogotovo u zabačenijim krajevima.

U ovom periodu na važnosti dobivaju primorske zajednice Senija, Lopsika, Vegij, Argirunt, koje su zbog lučkih pristaništa mogle ostvariti prekomorske veze i koje su kontrolirale prijevoje preko Velebita. Luka Senija je svakako bila jedna od onih koja je najviše profitirala zbog blizine prijevoja Vratnik koji ju neposredno veže s japodskom unutrašnjosti, a i dalje. Interesi rimskih trgovaca u Seniji mogli su biti drvo s obližnjih obronaka Velebita, te stoka i stočni proizvodi iz Japodije. Zasigurno najbolju arheološku potvrdu prekomorske trgovine i nazočnost rimskih trgovaca pružaju i nalazi amfora pronađenih u senjskom akvatoriju. Najranije su grčko-italske amfore iz 4., 3., i 2. st. pr. Kr., korištene za prijevoz vina, dok u 1. st. pr. Kr. prevladava tip Lamboglia 2.²⁰

Sudeći prema povijesnim vrelima, koja ne izvještavaju o novim borbama u 1. st. pr. Kr., može se pretpostaviti da su odnosi Rima i Japoda u to vrijeme bili primireni. To potvrđuje i Ciceronov podatak iz 56. pr. Kr. koji navodi da Japodi imaju savez s Rimljanima vezan uz nesmetano odvijanje prometa na cesti *Senia-Arupium*.²¹ Godine 51. Aulo Gabinije prolazi Japodijom do Delmata. S obzirom na postojanje saveza s Japodima, mogla je biti korištena spomenuta komunikacija. Godine 39. pr. Kr. Azinije Polion kreće iz Akvileje s vojskom pokoriti plemena koja više nisu priznavala rimsku vlast. Iako je pohod završio zauzimanjem Salone, nije postigao uspjeha, te je 35. g. pr. Kr. planirana nova vojna. Istraživači se načelno slažu da je upravo Senija bila polazišna točka Oktavijanovog pohoda na Japode, te se može reći da je preuzela staru ulogu Akvileje iz koje su uglavnom kretale vojne prema Iliriku. Prisutnost

¹⁹ M. DUBOLNIĆ GLAVAN – V. GLAVAŠ, Prilog najstarijem opticaju novca na području primorske padine južnog Velebita, predavanje održano na *Međunarodnom numizmatičkom kongresu (INCC 2010.)*, Zadar, 27.-29. 9. 2010.

²⁰ B. LJUBOVIĆ, 2000, 115-157.

²¹ S. ČAČE, 1978/79, 69-70; M. GLAVIČIĆ, 1994, 47.

većeg broja Italika koji su se infiltrirali u trgovačku i društvenu sferu grada, zasigurno je utjecala na opredjeljenje grada da bude lojalan Republici. Njihovo naseljavanje u većem broju može se pretpostaviti nakon Tuditanove vojne kada odnosi s Rimom postaju primireni.

Monetine, Avendoate i Arupine ("ovostrane" Japode) Oktavijan je svladao bez većih napora. Jaču silu trebao je primijeniti protiv "onostranih" Japoda (Terponjana i Metula). No, padom Metula, pokoreni Japodi više nisu neprijatelji Rima.²² Iako su trgovački kontakti prodrli puno prije rimske vojske, pokoravanjem Japodije otvoreno je novo tržište. Međutim, treba imati na umu da se u vrijeme "pogoršanih" odnosa s Rimom trgovina nije prekidala, te da su trgovci i dalje koristili uhodane putove za plasman svoje robe. Rimljani će u 1. stoljeću te glavne putove pretvoriti u prave ceste koje pridonose još većem razvitku trgovine i prometa. Abramić smatra da je cesta Akvileja-Senija-Burnum dovršena već za Augusta,²³ a gradnju cesta dovršio je namjesnik Dolabela za vrijeme Tiberija. Ostatci rimske ceste još su se početkom 20. st. uočavali na Vratniku i u Žutoj Lokvi,²⁴ gdje se najvjerojatnije i dijelila na dva smjera (Sl. 3). Jedan je išao preko Brinja (*Monetium*), Kapele i Modruša na Čakovac (*Moetulum*), dok je drugi išao kroz Liku preko Kvarta (*Epidotium?*) do Metka (*Ausancalis?*) i dalje prema Dalmaciji.²⁵ U blizini spomenutog križanja prilikom gradnje moderne autoceste, otkriveni su i ostatci objekta koje je putnicima pružalo odmoriste i hranu. Sudeći prema nalazima keramike tankih stijenki i novca datiranog u rasponu od Hadrijana i Kaligule, trajanje objekta može se datirati u 1. do 2. st.²⁶

Postojanje glavne prometnice *Tarsatica-Senia* nije sporno. Tu dionicu spominju i Antoninov *Itinerar* opisujući put *ab Aquileia per Liburniam* prema Sisciji, te *Tabula Peutingeriana*.²⁷ No, kada je riječ o sporednim cestama koje su luku spajale s glavnom prometnicom, stanje je manje poznato. U literaturi je općeprihvaćena činjenica da je Senija dostigla svoj status bogatog municipija zahvaljujući pogodnoj luci i blizini prijevoja Vratnik. To je točno. No, postavlja se pitanje kuda su išle sporedne ceste i kolski putovi koje su senjsku luku spajale sa prometnicom *Tarsatika-Senia-Arupij*. Naime, iz praktičnih razloga i strmog uspona glavna cesta koja je vodila od *Tarsatike* prema *Seniji* nije se

²² M. GLAVIČIĆ, 1994, 48-49; M. MATIJEVIĆ-SOKOL, 1994, 29-36; B. OLUJIĆ, 92-102.

²³ M. ABRAMIĆ, 1926-27, 152.

²⁴ K. PATCH, 1990, 86-87.

²⁵ S. SZAVITZ NOSSAN, 1970, 128.

²⁶ A. VEKIĆ, 1996, 39-40.

²⁷ S. SZAVITZ NOSSAN, 1970, 127; M. MATIJEVIĆ-SOKOL, 1994, 36-37.

nužno morala spuštati u grad. Antička *Senia* je vjerojatno sporednim cestama i pješačkim stazama bila povezana s glavnom prometnicom koja se preko Francikovca produžavala dalje na Vratnik. U tom slučaju, u Seniju se mogla spuštati jedna manja prometnica, koja je preko Francikovca i Klarićevca, silazila u Senj. Njezine ostatke trebalo bi tražiti ispod današnje ceste na spomenutoj relaciji, uz manja odstupanja (Sl. 3).²⁸ Nema sumnje da je jedna od cesta vodila i kroz Senjsku dragu. To je vjerojatno bila i glavna prometnica namijenjena kolskom prometu (Sl. 3, 4). Negdje na dijelu ceste podno prijevoja trebalo bi pretpostaviti i spoj ceste koja je išla iz Lopsike preko Hrmotina, te ju je povezivala s Vratnikom (Sl. 3).²⁹ Međutim, podataka o ostacima rimske ceste u Senjskoj dragi zasad nema. Moguće da je kasnija Jozefina slijedila njezinu trasu.³⁰ S. Szavitz Nossan navodi da je Struppijeva Jozefina, gdje god je to bilo moguće, slijedila približno trasu "nekog starog puta".³¹ Gotovo sa sigurnošću možemo tvrditi da je tu riječ o ostacima antičke komunikacije čija je trasa iskorištena za gradnju nove prometnice.

Već smo spomenuli stazu koja je vodila od gradine Kuk i spajala se na glavnu prometnicu. No, ona je bila pogodna samo za pješake. Međutim, treba naglasiti da je cesta kroz Senjsku dragu neupitno bila najznačajnija. To potvrđuje i činjenica da su svi kasniji graditelji koristili približno istu trasu kojom se cesta laganim usponom "penje" na Vratnik.³² Osim što omogućuje lakši prohod preko Velebita, Senjska Draga za Seniju je izrazito bila važna zbog vode kojom obiluje. Voda iz izvora koji se nalaze na više mjesta u gradu u blizini morske obale nije pogodna za piće zbog prevelikog postotka soli, te se sve do 18. st. po vodu išlo u Senjsku dragu.³³ Zbog veće količine vode tu je

²⁸ U narodu poznat tzv. Napoleonov put, mogao bi se djelomično poklapati s trasom antičke komunikacije koja je spajala antičku Seniju i prometnicu *Tarsatica-Arupium*. Njegovi ostatci uočeni su pregledom terena na predjelu Francikovca. Širina puta iznosi 4 m, a građen je s pravilno složenim rubnim kamenjem, te oblim kamenjem na središnjem dijelu.

²⁹ M. GLAVIČIĆ, 2001, 222.

³⁰ S. SZAVITZ NOSSAN, 1970, 142. Od Žute Lokve Jozefina se u serpentinama penjala na sedlo Mačkovac, odakle se spušta u melničku depresiju do Donjih Melnica, pa prema Vratničkom sedlu. Preko Gornjih Melnica, kroz Selo Vratnik, izbija na prijevoj Vratnik. Potom se spušta kroz Senjsku dragu do doline potoka Pristolca, do Gornjih Lopaca, te dalje do Sv. Križa, pa u Senj.

³¹ S. SZAVITZ NOSSAN, 1970, 137.

³² Struppijeva Jozefinska cesta (1775.-1779.), a potom i Knežićeva Jozefinska cesta (1883.-1845.) prelazile su preko Vratnika kroz Senjsku dragu u Senj.

³³ A. GLAVIČIĆ, 1967-68, 39-43.

vegetacija bujnija nego u krševitom Senju, te se tu nalazi i nešto više plodnijih površina na kojima se može pokrenuti kakva-takva poljoprivredna proizvodnja koja gradu nedostaje. Na mjestu današnjih zaseoka mogu se očekivati ostatci nekadašnjih gospodarskih imanja ili putnih postaja. U prilog toj tezi ide i nalaz natpisa pronađenog u Senjskoj dragi "negdje u blizini crkve sv. Mihovila ili Sv. Križa". Riječ je o nadgrobnom natpisu dječaka Marka Klaudija Markijana, sina Marka Klaudija Stratonika Nikomedejca.³⁴ Moguće je da je Grk Stratonik imao gospodarsko imanje na kom je pokopao svog sina negdje u Senjskoj dragi ili na Vratniku. On je samo jedan od orijentalaca koji su se zbog trgovine doselili u Senju. Neki od njih potvrđeni su i na epigrafičkim spomenicima.³⁵

Trgovačko značenje Senije bilo je veliko. Potvrdu tome nalazimo i u činjenici da se u 2. polovici 2. st. u Senji nalazi *publicum portorium Illyrici*. Kroz taj carski carinski ured prolazila je roba koja je ulazila u Senj i dalje se distribuirala u unutrašnjost, i obrnuto.³⁶ Osnutak carinskog ureda u Senji vjerojatno je potakla tradicija postojanja nekog ranijeg sličnog ureda, gdje jer roba prolazila svojevrsnu kontrolu i naplatu provizije. Postojanje carinskog ureda u 2. st. dokumentirano je dvama natpisima uklesanim na žrtvenicima posvećenim Mitri pronađenim u blizini crkve sv. Mihovila u selu Vratnik.³⁷ Natpise su postavili Hermes i Faust, robovi Gaja Antonija Rufa i Tita Julija Saturnina, zakupnika carine i poštanskih predstojnika. Prvi natpis (*CIL III, 13283*) pronađen je 1891. i glasi: *I(nvicto) M(ithrae) spaeleum cum omne impensa Hermes C(ai) Anton(i) Rufi praef(ecti) veh(iculorum) et cond(uctoris) p(ublici) p(ortorii) ser(vus) vilic(us) Fortunat(ianus) fecit.*³⁸ Gaj Antonije Ruf bio je zakupnik ilirske carine u vrijeme cara Antonina Pija od 147. do 157. g. Hermes je njegov rob koji obavlja službu vilika i unatoč svom statusu novčano je stajao prilično dobro da podigne jedan ovakav spomenik. Godine 1932. pronađen je i drugi spomenik (*ILJug 920*) posvećen Mitri. Podignuo ga je Faust, rob zakupnika carine Tita Julija Saturnina. Natpis glasi: *S(oli) I(nvicto)*

³⁴ J. BRUNŠMID, 1898, 173-4.

³⁵ M. GLAVIČIĆ, 1994b, 55-82.

³⁶ M. GLAVIČIĆ, 1994, 54.

³⁷ Osim na Vratniku, tragovi štovanja Mitre prisutni su i dalje u Lici. U obližnjem Arupiju pronađeni su ostatci mitreja, kao i u susjednom mu Rajanovom Griču kod Čovića. Na mitrički kult upućuje i natpis na ari iz Poduma: *D(eo) I(nvicto) M(ithrae)*, te reljef s prikazom tauroktonije iz Sinca. Prodor mitričkog kulta u drugom stoljeću i njegov kontinuitet do 4. stoljeća samo je jedan od dokaza potpunog uključivanja ovih krajeva u sklop Rimskog Carstva.

³⁸ J. BRUNŠMID, 1906/7, 115-116; K. PATCH, 1990, 87; M. ZANINOVIĆ, 1984, 35; M. GLAVIČIĆ, 2001, 221-225.

M(ithrae) Faustus T(iti) I(uli) Saturnini praef(ecti) vehicular(um) et conductoris p(ublici) p(ortorii) servus pro se et suis v(otum) s(olvit) l(ibens) m(erito). Natpis je datiran u sredinu 2. st. u vrijeme kad su zakupnici ilirske carine bili Antonije Ruf i Sabinije Veran.³⁹

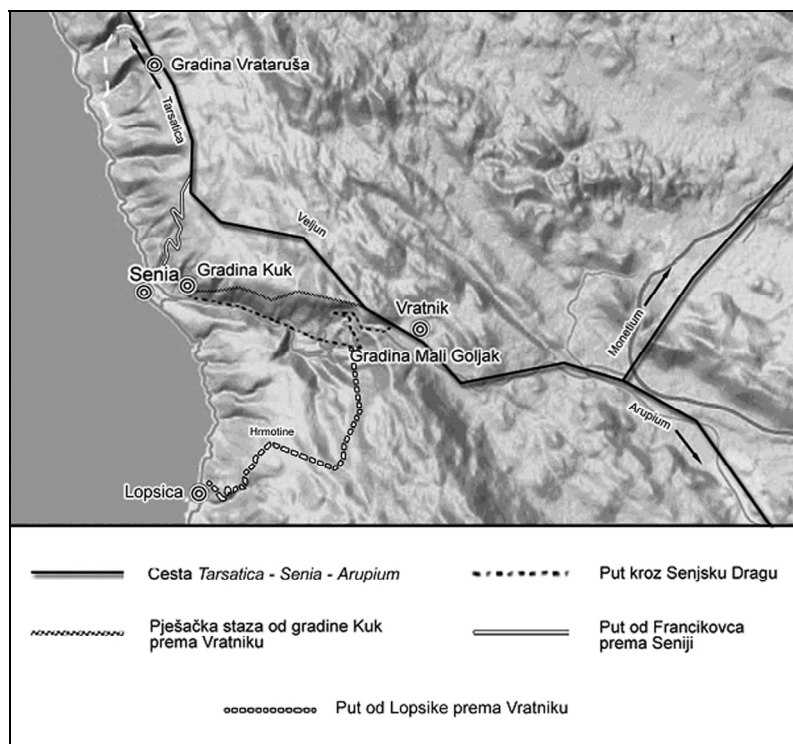
Spomenuti carinski uredi u Rimskom Carstvu nalazili su se samo u važnim gradovima kao što su Akvileja, Tergeste ili Pola. *Senia*, koja je gradski status dobila još za Augusta, u 2. st. je na vrhuncu svog bogatstva. Svoju važnost tijekom antike postigla je zahvaljujući luci i blizini prijevoja Vratnik koji ju je neposredno vezivao s japodskom i dalje panonskom unutrašnjosti. Direktna dokaz trgovine na prostoru japodske unutrašnjosti dokazuje i sarkofag Tita Flavija Marcela iz Arupija.⁴⁰ Marcel, koji je pokopan u 2. st., bio je trgovac mirisima koji je svoje proizvode dobivljao preko luke Senije s dalekog Istoka. Njegovi proizvodi morali su biti dopremljeni preko carinskog ureda na Vratniku u Arupij. Iako je ovo jedina neposredna potvrda prisutnosti italskih trgovaca na prostoru današnje Like, nema sumnje da ih je bilo više, Mnogima od njih je *Senia* bila glavni nabavni centar robe koja je pristizala u luku iz dalekih krajeva. Većina ostalih planinskih prijevoja (Oltari, Jablanački Alan) imala je samo lokalno značenje. *Senija* je, ipak, imala šire regionalno značenje što potvrđuje postojanje carinskog ureda.

Cestovna povezanost *Senije* s unutrašnjosti omogućila je nesmetan trgovački promet prema Sisciji. Na taj način, *Senija* je bila "luka Siscije" koja je tijekom čitave antike, funkcionirala kao izrazito trgovačko uporište i nesumnjivo najvažniji grad na ovom dijelu Jadrana. U kasnoj antici, za vrijeme seobe naroda, Vratnik će pridonijeti kobnoj sudbini grada. Ceste koje su gradili Rimljani, iskoristit će barbari i prodrijeti do *Senije* koja će biti spaljena do temelja. U srednjem vijeku, zahvaljujući svom strateškom položaju, grad zadržava ulogu prometnog i trgovačkog centra, te se nalazi na završetku ceste *Via exercitulis* kojom se transportiraju drvo i stočni proizvodi iz Like i s Kapele u luku Senj. Ova cesta, kojom prolazi promet prema moru, nakon prelaska Kupe odvajala se oko Topuskog, preko Modruša i Razvala na Brinje, Vratnik, Senjsku dragu, te Senj.⁴¹ Novi vijek obilježit će gradnja moderne prometnice Jozefine koja će 1779. g. preko Vratnika povezati Senj i Karlovac. Vratnik i danas ima istu ulogu kakvu je imao tijekom povijesti. On je raskrižje putova, odmorište, te najbrži i najlakši put od mora u unutrašnjost na sjevernom dijelu Jadrana.

³⁹ M. ABRAMIĆ, 1933, 140; A. GLAVIČIĆ, 1967-68, 18-21; M. GLAVIČIĆ, 2001, 221-225.

⁴⁰ N. CAMBI, 1975, 75-83.

⁴¹ V. ROGIĆ, 1952-53, 56.

Sl. 3. Karta pretpostavljenih komunikacija koje su Senju povezivale s cestom *Tarsatica – Arupium*.

Literatura

- Mihovil ABRAMIČ, Opaske o nekim spomenicima staroga Poetovija, *Časopis za zgodovino in narodopisje*, 28, Maribor, 1933.
- Josip BRUNŠMID, Arheološke bilješke iz Dalmacije i Panonije II., *Dalmatia, Vjesnik Hrvatskoga arheološkoga društva*, n.s. 3, Zagreb, 1898.
- Josip BRUNŠMID, Nahodaji bakrenog doba iz Hrvatske i Slavonije i susjednih zemalja, *Vjesnik Hrvatskoga arheološkoga društva*, n. s. 6, Zagreb, 1902.
- Josip BRUNŠMID, Kameni spomenici Hrvatskoga narodnoga muzeja u Zagrebu, *Vjesnik Hrvatskoga arheološkoga društva*, n.s. 9, Zagreb, 1906./7.
- Nenad CAMBI, Antički sarkofazi iz Like, *Arheološka problematika Like, Znanstveni skup Otočac*, 22.-24. IX, Zagreb, 1974.
- Slobodan ČAČE, Prilozi proučavanju političkog uređenja naroda sjeverozapadnog Ilirika, *Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru*, 18(8), Zadar, 1978/79.
- Slobodan ČAČE, Položaj rijeke Telavija i pitanje japodskog primorja, *Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru*, 27(14), Zadar, 1987/88.

Sl. 4. Satelitski snimak Senjske drage i prijevoja Vratnik (izvor: *Google Earth*).

Slobodan ČAČE, Rim, Liburnija i istočni Jadran u 2. st. pr. n. e., *Diadora*, 13, Zadar, 1991.

Zdenka DUKAT-Ante GLAVIČIĆ, Numizmatičke vijesti iz Senja i okolice, *Senjski zbornik*, 6, Senj, 1975.

Ante GLAVIČIĆ, Arheološki nalazi iz Senja i okolice I., *Senjski zbornik*, 2, Senj, 1966.

Ante GLAVIČIĆ, Arheološki nalazi iz Senja i okolice II., *Senjski zbornik*, 3, Senj, 1967/68.

Miroslav GLAVIČIĆ, Značenje Senije tijekom antike, *Senjski zbornik*, 21, Senj, 1994.

Miroslav GLAVIČIĆ, Natpisi antičke Senije, *Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru*, 33 (20), Zadar, 1994b.

Miroslav GLAVIČIĆ, Mithräen sub Divo in den Dörfern Vratnik und Prozor bei Otočac (Arupium), *Archaeologia Poetovioensis*, 2, Akten des internationalen Symposium, Ptuj, 2001.

Boris ILAKOVAC, Pisani kamen, *Živa antika*, 28, Skopje, 1978.

Mithad KOZLIČIĆ, Ušće rijeke Tedanija, *Senjski zbornik*, 9, Senj, 1982.

Blaženka LJUBOVIĆ, *Senj u prapovijesti, antici i ranom srednjem vijeku*, katalog izložbe, Senj, 2000.

Mirjana MATIJEVIĆ-SOKOL, Povijesna svjedočanstva o Senju i okolici, Antički izvori, *Senjski zbornik*, 21, Senj, 1994.

- Ivan MIRNIK, Skupni nalazi novca iz Hrvatske III, Skupni nalaz afričkog brončanog novca i aes rude iz Štikade, *Vjesnik Arheološkog muzeja u Zagrebu*, 15, Zagreb, 1983.
- Boris OLUJIĆ, *Povijest Japoda*, Zagreb, 2007.
- Karl PATSCH, *Lika u rimsko doba*, Gospić, 1990.
- Veljko ROGIĆ, Senj; Prilog poznavanju položaja i regionalne funkcije, *Geografski glasnik*, 14-15, Zagreb, 1952-52.
- Veljko ROGIĆ, Razlike pejzaža velebitskih padina, *Geografski glasnik*, 18, Zagreb, 1956.
- Ante RUKAVINA, Privreda ličke i primorske strane Velebita, *Senjski zbornik*, 4, Senj, 1970.
- Stjepan SAVITZ NOSSAN, Ceste Karlovac-Senj od najstarijih vremena do sredine XIX stoljeća, *Senjski zbornik*, 4, Senj, 1970.
- Amelio VEKIĆ, Zaštitno arheološko istraživanje u Žutoj Lokvi, *Senjski zbornik*, 23, Senj, 1996.
- John J. WILKES, *Dalmatia*, London, 1969.
- Marin ZANINOVIĆ, Stanovništvo velebitskog podgorja u antici, *Senjski zbornik*, 10-11, Senj, 1984.
- Marin ZANINOVIĆ, Pojava antike u središnjoj Hrvatskoj, *Arheološka istraživanja na karlovačkom i sisačkom području, Znanstveni skup Karlovac, 12.- 14. X. 1983, Izdanja Hrvatskog arheološkog društva*, 10, Zagreb, 1986.
- Marin ZANINOVIĆ, Japodi, Histri, Liburni i konzul Tuditan godine 129. prije Krista, "Arheološka istraživanja u Lici" i "Arheologija pećina i krša", *Znanstveni skup Gospić, 16.- 19. listopada. 2007, Izdanja Hrvatskog arheološkog društva*, 23, Zagreb, 2008.

TRAFFIC AND STRATEGIC IMPORTANCE OF THE VRATNIK PASS IN ANTIQUITY

Summary

In this work the author discusses the importance of the Vratnik pass from prehistoric times and its role and importance for Senj and the wider area in antiquity. The strategic position of the Kuk hill fort in Senj, at the entrance to the valley of Senj (Senjska draga), allowed the accumulation of wealth and power which is why, then still a settlement style fort, it became a major trading stronghold for the wider surroundings. A walk through Senjska draga via Vratnik was the shortest and easiest way which could be taken from the sea to the interior of Lika. Besides the main communication route which passed through Draga, with a view of the terrain another footpath was established that led from the fort of Kuk over Višala at Vratnik. Finds of amphorae prove it was used in ancient times. Besides this, the author suggests the existence of a supporting communication route over Klarićevac connecting Senia with the then main road *Tarsatica-Senia-Arupium*.

Keywords: Senia, Vratnik pass, communication route, antiquity